

OLGA PELCER-VUJAČIĆ

Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu

FANULA PAPAZOGLU I RAZVOJ GRČKE EPIGRAFIKE U SRBIJI

Apstrakt: Doprinos Fanule Papazoglu (1917–2001) epigrafici helenskog i rimskog sveta je u samom vrhu međunarodnih studija antičkog sveta. Veliki deo svoje karijere posvetila je objavljivanju kako pojedinačnih natpisa, tako i velikih zbirki. Bila je jedan od urednika časopisa *Živa antika*, urednik zbirke gornjomezijskih natpisa (*Inscriptions de la Mésie Supérieure*), osnivač Centra za antičku epigrafiku i numizmatiku i izuzetan pedagog okupiljajući izuzetne saradnike iz svih krajeva Jugoslavije.

Ključne reči: Fanula Papazoglu (1917–2001), grčka epigrafika, natpisi, antička Makedonija, pedagoški rad

Fanula Papazoglu (1917–2001) bila je profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu i osnivač Centra za antičku epigrafiku i numizmatiku. Bavila se mnogim važnim pitanjima antičkog sveta, pre svega Balkana, društvenom istorijom, epigrafikom, prosopografijom i njena istraživanja su u samom vrhu svetske nauke. No, čini se da njene reči koje je napisala o svom prethodniku, Nikoli Vuliću, oslikavaju u mnogome i naš odnos prema njoj: «Nikola Vulić spada u red najistaknutijih nastavnika i naučnika Filozofskog fakulteta... Vulić je mnogostruko obogatilo našu nauku o antici. Ne samo nepreglednim mnoštvom novih izvora koje je otkrio na terenu ili otkopao. On je isto tako voleo i kabinetski rad. Stotine njegovih rasprava i članaka istorijskog, epigrafskog i filološkog karaktera, objavljene su u našim i stranim časopisima... Glavna odlika ovih njegovih radova je kritički duh, njegovo nastojanje da očisti nauku od nezasnovanih ili nesigurnih tvrdnji i pretpostavki, da odvoji ono što izvori kažu od onog što naučnici kombinuju... Odličan znalac grčkog i latinskog jezika, oštroomnog kritičkog duha, on je čitao, dopunjavao i interpretirao natpise sa sigurnošću na kojoj mu možemo zavideti.»¹

Doprinos Fanule Papazoglu epigrafici helenskog i rimskog sveta je u samom vrhu međunarodnih studija antičkog sveta. Pre nje, grčkim natpisima sa naših

prostora sistematski se bavio samo Nikola Vulić i njeni prvi epigrafski radovi se upravo nastavljaju na Vulićeva izdanja. Pojedinačne epigrafske nalaze počela je da objavljuje 50-tih godina XX veka, pre svega u časopisu *Živa Antika* i *Zborniku Filozofskog fakulteta* u Beogradu. Većina natpisa koje je publikovala potiču sa teritorije antičke Makedonije, koja je i bila centralna oblast njenih interesovanja.

Epigrafski izvori su najbrojnija vrsta antičkih izvora i čine važnu građu o antičkom svetu. Nalik su arhivskim dokumentima kasnijih vremena; imaju prednost ne samo objektivnosti pouzdanog prenošenja teksta nego i brojnosti i bliske veze sa stvarnošću svakodnevnog života – sve što može nedostajati literarnim izvorima. Natpise je ona analizirala sa naglašenom pažnjom prema geografskom i hronološkom kontekstu. Svoj metod, bilo istorijski ili epigrafski, Papazoglu nije posebno objašnjavala u radovima koji su se bavili teorijskom stranom teme.²

U jednom radu F. Papazoglu je naglasila da je mišljenje o prošlosti stvaralački proces koji se stalno obnavlja, a ne neutralni napor rekonstrukcije. Nijedno istraživanje po njenom mišljenju ne može biti definitivno, već samo otvara nova pitanja i pospešuje dalji rad.³ Verovala je da je izdavanje natpisa neraskidivo povezano sa njihovom interpretacijom.⁴ U nekrologu za Luja Robera, kojeg je izuzetno cenila, napisala je: „za Robera epigrafika nije bila pomoćna disciplina, već ogranak istorijske nauke koji najviše može da doprinese njenom uređenju i osveženju novim podacima i novim idejama.“⁵ Stoga epigrafski izvori imaju istaknuto mesto u njenim ostalim istraživanjima, pre svega društvene istorije. Iako je uložila ogroman trud i vreme u izdavanje i analizu natpisa, nikada nije gubila iz vida da epigrafika nije sama sebi cilj, već način za bolje razumevanje prošlosti.

Njen izuzetan doprinos epigrafici ogleda se pre svega u velikim zbirkama koje je objavila ili uređivala, *Inscriptions de la Mésie Supérieure* (Beograd, od 1976) i *Inscriptiones Macedoniae Septentrionalis* (IG X 2,2/1, Berlin 1999). Dobar deo svoje karijere posvetila je vođenju ovih velikih epigrafskih projekata i radila je kao urednik pažljivo i vrlo temeljno.

Inscriptions de la Mésie Supérieure (Natpisi Gornje Mezije) su izdanja Centra za antičku epigrafiku i numizmatiku pri Filozofskom fakultetu u Beogradu, koji je 1970. godine osnovala upravo Fanula Papazoglu. Od 1976. godine do da-

¹ Ф. Папазоглу, Никола Вулић. Историчар, епиграфичар, археолог (1872–1945), А. Лома (прир.), Saecula confluentia. Зборник радова са научног скупа посвећеног 120-годишњици наставе класичне филологије на Београдском универзитету, одржаног 23. новембра 1995, Београд 2004, 29–41.

² О историјском методу Фануле Папазоглу в. С. Душанић, Историјски метод Фануле Папазоглу (1917–2001), *Стипаринар* 51 (2001), 201 (уз мале измене прештампано у Ф. Папазоглу, *Из историје античког Балкана. Одabrane студије*, Београд 2007, IX–XIII).

³ «Aucune recherche ne peut être à mon avis définitive. Plus elle soulève de questions à élucider, plus elle est prolifique»: F. Papazoglu, ARGYRO B.TATAKI, Macedonians Abroad. A Contribution to the prosopography of Ancient Macedonia. *Meletemata* 26, Athens 1998, 584 pp, *Жива антика* 49 (1999), 227.

⁴ F. Papazoglou, Avant-propos, *IMS* I p. 7 sq.

⁵ F. Papazoglu, In Memoriam Louis Robert, *Жива антика* 36 (1986), 90.

nas izašlo je pet tomova,⁶ koji su urađeni temeljno i odlično prikazani i u domaćim i stranim časopisima.⁷ Proučavanje bilo kog aspekta istorije rimske provincije Gornje Mezije je danas nezamislivo bez ovih publikacija.

Još u XIX veku Brandenburška akademija je započela objavljivanja korpusa grčkih natpisa celog antičkog sveta, *Inscriptiones Graecae*, a korpus makedonskih natpisa je planiran od početka XX veka. Iako su mnogi u uslovima posle II svet-skog rata smatrali nastavljanje edicije *Inscriptiones Graecae* možda zastarelim i neostvarivim poduhvatom, Fanula Papazoglu je ostala na stanovištu da za prostor kao što je antička Makedonija, podeljen na tri savremene države, najbolji okvir i dalje predstavlja IG. U prikazu grčke, nacionalne publikacije natpisa Gornje Makedonije, između ostalog saopštava da joj autori pripisuju rad na zbirci *Inscriptiones Graecae in Jugoslavia repertae* i potom kaže: «Nikad nisam pomišljala na takvo izdanje, jer se to protivi mom načelnom stavu da antičku građu treba prezentirati u njenim prirodnim, a to znači antičkim, geografsko-političkim okvirima. Izgleda mi besmisleno spojiti u jednu celinu malobrojne grčke natpise dela Panonije ili Norika (jer Jugoslavija obuhvata samo delove tih provincija) s masom grčkih natpisa Makedonije. Isto tako smatram metodski pogrešnim izdvajanje latinskih natpisa od grčkih, kad je reč o proizvodima iste sredine i istog vremena».⁸

Tekstovi natpisa praćeni fotografijama, u makedonskom tomu IG X 2, 2 izdati su besprekorno, i u pogledu čitanja, dopune i prezentacije teksta, prateći visoke kriterijume i naučnu metodologiju edicije. Obradjeni su natpisi Linkestide, Herakleje Linkestis, Pelagonije, Deriopa i Lihnida. Natpise su priredile Milena Milin i Marijana Ridel, a najveći deo opširnog komentara zasniva se na kapitalnom delu Fanule Papazoglu *Gradovi Makedonije u rimsko doba*. Epigrafski spomenici u ovom korpusu obuhvataju period do VI veka n. e. i uglavnom su na grčkom jeziku, mada ima i dvojezičnih.

Smatrala je da je zadatak izdavača natpisa da revidira i prezentira epigrafske spomenike na način koji čini njihovo korišćenje lakim i pouzdanim.⁹ Kao izvan-

⁶ M. Mirković–S. Dušanić, *Inscriptions de la Mésie Supérieure I: Singidunum et le nord-ouest de la province*, Beograd 1976; M. Mirković, *Inscriptions de la Mésie Supérieure II: Viminacium et Margum*, Beograd 1986; P. Petrović, *Inscriptions de la Mésie Supérieure III/2: Timacum Minus et la vallée du Timok*, Beograd 1995; P. Petrović, *Inscriptions de la Mésie Supérieure IV: Naissus–Remesiana–Horreum Margi*, Beograd 1979; B. Dragojević-Josifovska, *Inscriptions de la Mésie Supérieure VI: Scupi et la région de Kumanovo*, Beograd 1982.

⁷ Cf. G. E. Susini, M. Mirković–S. Dušanić, *Inscriptions de la Mésie Supérieure I: Singidunum et le nord-ouest de la province*, Beograd 1976, pp. 171, *Epigraphica* 39 (1977), 205; H. Mihăescu, *Inscriptions de la Mésie Supérieure I: Singidunum et le nord-ouest de la province par Miroslava Mirković et Slobodan Dušanić sous la direction de Fanoula Papazoglou*, Beograd 1976, 171 p, *Revue des études sud-est européennes* 16 (1978), 821; B. Gerov, *Inscriptions de la Mésie Supérieure I: Singidunum et le nord-ouest de la province par Miroslava Mirković et Slobodan Dušanić sous la direction de Fanoula Papazoglou*, Beograd 1976, 171 p, *Gnomon* 51 (1979), 500–501.

⁸ Φ. Παπαζογλου, Θ. Ριζάκης – Γ. Τουράτσογλου, 'Επιγραφές Ήνω Μακεδονίας (Ελλίμεια, Ήορδοσία, Νότια Λυγκηστία, Όρεστία). Τόμος Α'. Κατάλογος Ήπιγραφών. Αθήναι 1985, *Жива антика* 36 (1986), 124 n. 3.

⁹ Isto, 129.

redan poznavalac publikacija i tokova svetske nauke, posmatrala je proces izdavanja pre svega iz ugla istraživača kao krajnjeg korisnika. Smatrala je stoga da bi korpuse natpisa trebalo objavljivati na nekom od vodećih svetskih jezika, jer bi šteta bilo da jezik bude prepreka u korišćenju i razumevanju određene publikacije. Ne čudi stoga što su tomovi *IMS*-a objavljeni na francuskom jeziku. Možemo samo zaključiti da latinski jezik komentara u makedonskom tomu *IG*-a nije njen lični izbor već izdavačka politika Brandenburške akademije.

Do poslednjih dana pomno je pratila svetsku naučnu produkciju i vodila živu prepisku sa vodećim istoričarima i epigrafičarima. U prikazima epigrafskih publikacija spremno je izražavala svoje mišljenje o objavljenom materijalu i specifičnim epigrafskim teškoćama. Bila je mišljenja da je poznoantičke natpise potrebno izdvojiti u posebnu grupu, kao i miljokaze. Teže joj je bilo da se odluči kada je bilo reč o principu kod rasporeda nadgrobnih spomenika: «Njih bi možda trebalo grupisati po lokalitetima (i to geografskim redom, a ne azbučnim), što bi olakšalo paralelno izučavanje.»¹⁰ Vrlo pedantno je beležila sve propuste u izdanjima, čak i štamparske greške, no uvek bi pohvalila trud izdavača i podsticala na dalja istraživanja. Bila je jedan od pokretača jugoslovenskog časopisa *Živa antika* i urednik za antičku istoriju. Njena interesovanja za prosopografiju, pogotovo makedonsku, donela su joj i poziv za saradnju na oksfordskom projektu *Lexicon of Greek Personal Names*.

Osim izuzetnog ličnog doprinosa, Fanula Papazoglu je grčkoj epigrafici u Srbiji pružila i budućnost. Godine pedagoškog rada na Filozofskom fakultetu u Beogradu pružile su joj priliku da prepozna ljude spremne da se posvete ovoj nauci. Svoje učenike iz gotovo svih jugoslovenskih republika je neumorno, strogo i pažljivo upućivala u tajne epigrafskog zanata i na taj način pomogla jačanju naučnih centara, pogotovo u Beogradu i Skoplju.

Dela profesora Fanule Papazoglu su prepoznatljiva po svojoj utemeljenosti i pouzdanosti, opreznim sudovima i impresivnoj erudiciji. Predstavljala je spoj sjajnog istraživača, odličnog organizatora i cenjenog pedagoga.

SKRAĆENICE

IG=*Inscriptiones Graecae*

IMS=*Inscriptions de la Mésie Supérieure*

BIBLIOGRAFIJA

- C. Душанић, Историјски метод Фануле Папазоглу (1917–2001), *Стираринар* 51 (2001), 201.
C. Душанић, Фанула Папазоглу (3. II 1917–26. I 2001), *Годишњак САНУ* 108 (2001), 481–484.

⁹ Isto, 129.

¹⁰ Isto, 125.

- П. Илиевски, Фанула Папазоглу 1917–2001, *Жива антика* 51 (2001), 69–75.
- М. Mirković, S. Dušanić, М. Ricl, Р. Petrović (ур.), *Mélanges d'histoire et d'épigraphie offerts à Fanoula Papazoglou par ses élèves à l'occasion de son quatre-vingtième anniversaire*, Beograd 1997.
- F. Papazoglou, ARGYRO B. TATAKI, *Macedonians Abroad. A Contribution to the prosopography of Ancient Macedonia. Meletemata* 26, Athens 1998, 584 pp, *Жива антика* 49 (1999), 224–227.
- F. Papazoglou, Avant-propos, М. Mirković–S. Dušanić, *Inscriptions de la Mésie Supérieure I: Singidunum et le nord-ouest de la province*, Beograd 1976.
- F. Papazoglou, In Memoriam. L. Robert, *Жива антика* 36 (1986), 89–94.
- F. Papazoglou, *Iz istorije antičkog Balkana. Odabrane studije*, Beograd 2007.
- Ф. Папазоглу, Никола Вулић. Историчар, епиграфичар, археолог (1872–1945) у: А. Лома (прир.), *Saecula confluentia*. Зборник радова са научног скупа посвећеног 120-годишњици наставе класичне филологије на Београдском универзитету одржаног 23. новембра 1995, Београд 2004, 29–41.
- Ф. Папазоглу, Θ. Ριζάκης – Γ. Τουράτσογλου, Ἐπιγραφές Ῥῶν Μακεδονίας (Ἐλίμεια, Ἑορδαία, Νότια Λυγκηστis, Ὀρεστis). Τόμος Α'. Κατάλογος Ἐπιγραφῶν. Ἀθήναι 1985, *Жива антика* 36 (1986), 123–129.
- С. Ђирковић, ПΑΠΑΖΟΓΛΟΥ Φанула, у: С. Ђирковић, Р. Михальчић (ур.), *Енциклопедија српске историографије*, Београд 1997, 560–561.

OLGA PELCER-VUJAČIĆ, M. A.

Faculty of Philosophy
University of Belgrade

FANOULA PAPAZOGLU AND DEVELOPMENT OF GREEK EPIGRAPHY IN SERBIA

Summary

Fanoula Papazoglou (1917–2001), professor of ancient history at the Department of History, Faculty of Philosophy in Belgrade continued and expanded the pioneering work in epigraphy of Nikola Vulić. Systematic critical publication of epigraphic sources was one of the main activities of the Center for epigraphic and numismatic studies at the Faculty of Philosophy in Belgrade, which she founded in 1970. She published a great number of previously unknown inscriptions, especially from Ancient Macedonia, and was the editor of two major epigraphic corpora, IMS and IG X 2, 2. She also corresponded with leading contemporary researchers, organizing the team work on corpora as well as in the journal *Živa antika*. Fanoula Papazoglou was also an extraordinary professor and her influence is greatly felt even to this day.